

**MUSIQA MAKTABLARIDA O'QITUVCHILARNING
IJODIY FAOLLIGINI OSHIRISH YO'LLARI**

*SHERALI JO'RAEV NOMIDAGI MUSIQA VA
SAN'AT OLIY MAKTABI,
FORTEPIANO IJROCHILIGI BO'LIMI
O'QITUVCHISI
DO'SMATOVA MALIKA ODILJONOVNA*

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada o'quvchi bolalarning musiqiy ijodkorlik qobiliyatini shakllantirishda mustaqil fikrlashning nazariy ahamiyati haqida fikr-mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, ijodkorlik qobiliyatini shakllantirishda pedagog hodimning vazifalari ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ijodkorlik qobiliyati, mustaqil fikrlash, musiqa madaniyati, pedagog, ta'lim tizmi, o'quvchi.

KIRISH Yosh avlodni mustaqil va ijodiy fikrlashga va ijodkorlikka o'rgatish istiqloq davri o'zbek pedagogikasining eng dolzarb vazifalaridan biridir. SHunga monand tarzda ta'lim oluvchi o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatishning yangi va samarali yo'llarini izlab topish faqat o'qitish metodikasi sohasi taraqqiyoti uchun emas, balki barkamol shaxs tarbiyasini amalga oshirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Hozirga qadar yaratilgan ilmiy adabiyotlarda musiqiy bilim oluvchi o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatish borasida garchi yo'l – yo'lakay bo'lsada, turlicha qarashlar mavjud. Masalan bazi bir olimlarning fikricha, ijodiy fikrlash malakasini shakllantirish uchun o'quvchilarning bilimni anglab o'tish imkoniyatlarini rivojlantirib turli ilmiy axborotlardan to'g'ri xulosa chiqarib olishga o'rgatish jarayoni muhim hisoblanadi. Mazkur nazariy qarashning ahamiyatli tomoni shundaki, undan barcha turdagi musiqiy mashg'ulotlardan foydalanish mumkin.

Musiqiy ta'limning taniqli metodistlari fikricha, avval o'quvchilarga tinglash uchun repertuar tanlash, muayyan musiqiy asarni ajratib olish, ajratib olingan asarni namunalijrosi namoyish etilishi tavsiya qilinadi. Biroq olimlar o'quvchi ijrosi namunadagi ijro bilan qiyoslanib o'quvchiga zarur maslahatlar berilishi lozimligini e'tibordan chetda qoldirishgan. Bizningcha, tanlangan repertuardagi musiqiy asar o'quvchi tomonidan ijro etilganda asarning har bo'limi namunaviy ijro bilan bosqichma – bosqich qiyoslanib borishi lozim. SHundagina o'quvchi o'zining kamchiliklarini tez ilg'ab oladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR**Musiqa darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish yo'llari.**

Umumta'lim maktablarida musiqa tarbiyasini oshira borar ekanmiz, o'qituvchi oldida o'quvchilarni o'z darsiga, musiqaga qiziqish va havas uyg'otish vazifasi turadi. Maktabda ayniqsa boshlang'ich sinflarda qo'shiq aytish, musiqa tinglashga nisbatan paydo bo'lgan qiziqish va moyillik, asta – sekin yoshlarning san'atga bo'lgan ijobiy munosabatlari va qolaversa yehtiyotlarining tarbiyalanib, shakllanib borishida muhim o'rin tutadi. Musiqa darsi o'z tabiatiga ko'ra san'at darsidir. Uning rang – barang sermazmun va qiziqarli tashkil qilish har bir o'qituvchidan katta pedagogik va professional mahorat talab etadi. Bolalarni san'atga o'rgatish nihoyatda murakkab hamma murakkablik shundaki, ularni emotsional tarzda qiziqitirmay turib, chinakam san'atga o'rgatish mutlaqo mumkin emas.

Bu o'rinda musiqiy mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarning ijodiy faolligini ta'minlash alohida ahamiyatga molik. Musiqani tushinish, uning orombaxsh ta'siridan bahramand bo'lish bilim, malaka va ko'nikmalar qatori emotsional his – tuyg'ularning ishtirokiga ham bog'liq. Asarni ijro va idrok etishda his –tuyg'ular qanchalik faol va chuqur bo'lsa ularni tushinish va o'zlashtirish, to'yinish va zavqolish ham shunchalik ongli va chuqur bo'ladi. Bu holatlar o'z o'rnida ijodiy faollik natijasida sodir bo'ladigan jarayondir. Zero zerikarli va sokinlik xolati sinfda jonli hissiyot xolatini tashkil eta olmaydi. O'quvchilarni darsga qo'iqtirish birinchi navbatda tinglash va ijro etish uchun tinglanadigan asarlar repertuari bilan bog'liq. Boshlang'ich sinflar uchun tanlanadigan asarlar repertuarining asosiy mezoni o'quvchilarning yoshlariga, qiziqishlari bilim va ko'nikmalar darajasiga mos bo'lish, mavzuning rang – barangligi, g'oyaviy – badiiy sifatini hamda pedagogik qimmatini bilan belgilanadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, maktabda o'quvchilarning yoshlari va idrok etish qobiliyatlari mas keladigan o'tmish va hozirgi zamonning eng yuksak g'oya va obrazlarini aks ettiradigan, o'zinning shakl va mazmuni bilan go'zal va hayotbaxsh, nafis va hushohang asarlar yangrashi lozim. Zero, faqat mana shundu asarlarga o'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish va havas ug'ota oladi, ahloqiy – estetik hissiyotlarini zarur bo'lgan qobiliyatlarini o'stirib boradi.

O'quvchilarni darsga qiziqitirish darslarni naqadar qizitqarli, mazmunli, tushinarli va qolaversa, materiallarning rang – barang bo'lishlariga bog'liqdir. Musiqa asarlar, turfa tusdagi ko'rgazmali qurollar, musiqa haqidagi qiziqarli fakt va ma'lumotlarga boy bo'lgan, boshidan oxirigacha sust bo'lmagan sur'atda tashkil qilinadigan darslar o'quvchilarda katta taassurot qoldiradi.

Hozirgi davr dunyodagi g'oyaviy qarama – qarshiliklar murakkab tus olgan, mafkura koligonlari yadro poligonlaridan ham kuchliroq bo'lib borayotgan davrdir. Shuning uchun ham yosh avlodni milliy ong va milliy mafkura ruhida tarbiyalash ishiga barcha vositalar ishga solinmoqda. Bu borada musiqa san'ati xususan qo'shiqchilik ikki buyuk san'at – she'riyat va musiqani o'zida mujassamlashtirgani holda katta tarbiya quroliga aylanadi. Turli metodik manbaalarda musiqiy bilim oluvchi o'quvchilarning ijodiy fikrlashga va ijodkorlikka o'rgatish borasida garchi yo'l – yo'lakay bo'lsa – da turli qarashlar mavjud. Masaslan, ba'zi bir mutaxassislarning fikricha, ijodkorlikni shakllantirish uchun bolalarning bilimni anglab o'tish imkoniyatlarini rejalashtirib turli ilmiy axborotlardan to'g'ri xulosa chiqarib olishga o'rgatish jarayoni muhim hisoblanadi. Ushbu nazariy qarashning ahamiyatlitomoni shundaki, undan barcha turdagi musiqiy mashg'ulotlarda foydalanish mumkin.

Musiqa ijodkorligi faoliyati bolalarda musiqiy tafakkur, izlanish va ijodkorlik malakasini o'stira borish uchun katta ahamiyatga egadir. Musiqa darslarida o'quvchilarni izlanishning eng qulay usullaridan biri musiqa mashg'ulotlarida ijro va qiyoslash metodidan foydalanish bo'lib, u quyidagicha amalga oshiriladi. Buning uchun musiqa o'qituvchisi musiqi darslarini o'quvchi tarbiyasiga ta'sirini hisobgaolgan holda shartli ravishda guruhlarga ajratish zarur. Musiqa darslarini guruhlalashtiruvda o'quvchining musiqa foniga munosabati inobatga olinishi shart. Mana shu nuqtai nazardan yondoshilsa, darsning tarkibiy qismi: musiqa tinglash, keyin musiqa savodxonligi ham ijro va taqqoslashdan iborat bo'ladi. Ayniqsa darsning ijro va qiyoslash bosqichida o'quvchining o'tilgan mavzusi yuzasidan bilimlavri tekshiriladi. Asar ijrosi o'quvchi tomonidan amalga oshiriladi. O'quvchi ijrosi namunadagi ijro bilan taqqoslanib ta'kidma – ta'kid uning yutuq va kamchiliklari tahlili qilinmog'i zarur. Musiqa ta'limiga bu usulda yondoshish bilim oluvchini o'z usida mustaqil ishlashga, o'rganayotgan asar yuzasidan mustaqil fikrlashga, musiqiy asar ijrosiga ijodiy yondoshishga undaydi.

Musiqa ijodkorligi faoliyati sinfdagi iqtidorli va iste'dodli o'quvchilarga e'tiborni kuchaytirish, ularning badiiy ehtiyojini qondirish uchun juda muhimdir. Iste'dodning o'z vaqtida namoyon bo'lishitarbiyaga va qo'llab – quvvatlashga bog'liqdir. Yoshlar iste'dodining namoyon bo'lishiga qobiliyatlarni aniq tahlil etish, bolaning o'ziga xos fazilatlarini hisobga olish ijodiy qobiliyatlar rivojini samarali amalag oshirish uchun zarur. Qobiliyatlarni rivojlantirishning daraja va bosqichlari yangicha munosabatlar bilan bog'liq bo'ladi.

Musiqiy qobiliyatning ma'lum bir darajasiistalgan o'quvchida shakllangan bo'lishi mumkin. Bu esa tashkil etilgan musiqiy tarbiya va o'quv jarayoni sharoitlarida

rivojlantiriladi. O'quvchi yoshlarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish maqsadida iste'dod va iqtidorni ongli rag'batlantirish, mukammallik uchun sharoit yaratish, ularning musiqa san'atiga bo'lgan munosabatlarini yanada o'stirish, turli san'at tadbirlarida ishtirok ettirish, olimpiadalar, san'at bayramlari, tanlovlar, uchrashuvlarga jalb etish lozim. Musiqa ijodkorligi faoliyati musiqa o'qituvchisi ijrosiga doira, chertib jo'rovoqlik qilish, tavsiya etilgan kuy ohangiga mos harakatlar topish, berilgan she'r parchisiga kuy bastalash kabi ijodkorlik amaliyolari bilan bajariladi. Musiqa o'qituvchisi biror musiqani ijro etganda unga doira bilan sherik bo'lish, avvalo biror ijro etilgan kuyga chapak bilan jo'r bo'lishni o'rganishda boshlanadi. Chapak jo'r bo'lgan bola keyinchalik qoshiq, safoil kabi urma asboblarda jo'rovoqlikni o'rgangach doira bilan sekin -asta jo'rovoqlikni yaxshi o'rganib, asar ijrosiga qo'shilishga harakat qiladi. Qo'shiq ijro etayotgan vaqtda o'qituvchi qo'l harakati bilan odatda asarni ta'kidlash ya'ni qo'lini pastga tomon harakatlantirib kuchli hissani, yuqori tomon esa kuchsiz hissani ko'rsatib qo'shiq kuylatadi. Bolalar esa ana shu harakatga monand ravishda boshqa asarlarga dirijyorlik qilib, o'z iste'dodlarini ko'rsatish mumkin. Bolaning bu harakatlarini kuzatib turgan o'qituvchi dirijyorning mehnatini, buning uchun ko'p o'qish va yaxshi musiqiy bilimga ega bo'lishi lozimligini o'quvchilarga tushuntirib borish kerak. Musiqa o'qituvchisi bolalar tomonidan ijod qilib kelingan kuyga, qo'shiqqa, raqsga, musiqa savodidan tuzilgan masalaga ijobiy munosabatda bo'lishi, ularning ijodini qo'llab – quvvatlashi va rag'batlantirib borish zarur. Bularning barchasi bolalarning musiqa san'atiga bo'lgan mehrini yanada oshirishga ko'mak beradi. Musiqa darsida o'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabat jaarayoni shaxsiy aloqaga asoslangan. Musiqa o'qituvchisi darsda istisnosiz barcha o'quvchilarning musiqiy faoliyatlarini yo'llaydi va nazorat qiladi. SHuningdek, o'quvchilarning o'zlari orasidagi o'zaro aloqa va o'zaro nazoratni qo'llab – quvvatlaydi. O'qituvchining darsdagi ishi barcha o'quvchilarning darsining o'zidayoq o'rganilayotgan bilim asoslarini egallashlari, zarur ko'nikma va malakalarini hosil qilishlari uchun zamin yaratadi. Musiqa darsi musiqa ijodining quvonchini anglash tuyg'usini beradi. Go'zallik, daxldorlik tuyg'usini kompozitor yoki xalq musiqa asariga jo qilgan axloqiy – estetik mazmundan huzurlanishqobiliyatini shakllantiradi. Darsda ijodiy faoliyatning bir – biri bilan mustahkam bog'langan hamma turlari samarali bo'ladi. Ayni vaqtda dars o'zining mazmuni metodlari va tashkil etilishi bilan o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sin ko'rsatib, ularda ilmiy dunyoqarashni, g'oyaviy e'tiqodni shaxsning ma'naviy sifatlarini shakllantirib katta tarbiyaviy qimmatga ega bo'lishi zarur. Darsda o'quvchilarni tarbiyalash o'qitish, rivojlantirish, ijodiy kamol toptirish, ularga ta'lim berish birgalikda va o'zaro aloqada amalga oshirilmog'i kerak. Biz musiqa pedagogikasining g'oyat muhim tamoyillaridan birdir.

Maktab o'quvchilarini professional musiqa faolitiga tayyorlaydi. Biroq musiqani tushunish uni idrok qilish va undan ijodiy tasirlanish qobiliyati har bir o'quvchiga, u kelajakda professional musiqachi bo'ladimi yoki musiqa madaniyatining g'oyat xilma-xil shakllarda musiqaviy – estetik faoliyatning asosiy biolimlariga, ko'nikma va malakalariga ega bo'lgan yaxshi tayyorlangan tirglovchi bo'lib qoladimi, bundan qat'iy nazar xos bo'lmog'i lozim. Hozirgi vaqtda musiqa darsiga qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat.

1. musiqa darsiga ta'lim berish, rivojlantirish va tarbiyalash funksiyalarining kompleks tarzida amalga oshirilishini nazarda tutadi. O'quvchining shakllanishiga doir barcha jihatlarga ta'sir o'tkazadi. O'quvchining musiqiy bilimlarini oshirish bilan birga aqliy qudrati va qobiliyatlarini rivojlantiradi, ijrochilik madaniyatini va ijodkorlik salohiyatini oshiradi, dunyoqarashini, axloqiy, estetik irodavqiy fazilatlarini mehnatga munosabatini rivojlantiradi.

2. dars o'tilishini dars o'tilish shakliga ko'ra qat'iy bir tizim bo'yicha olib boriladi: muayyan boshlanishidan, darsning maqsadali va vazifalarini belgilashdan, musiqiy materialni tushinitirish, mutahkamlash va takrorlashdan, uy vazifasini berishdan iborat bo'ladi. Musiqaviy faoliyat turlari o'zaro biri bilan bog'langan bo'lishi va bir – birini to'ldirish kerak.

3. dars o'qitish tamoyillariga muvofiq bo'ladi: u tarbiyaviy ta'sir o'tkazadi, lmiy tushunish uchun qulay hisoblanadi, musiqa asarlarini puxta va ongli tarzda o'zlashtirilishiga, musiqaviy malaka va ko'nikmalarini shakllanishiga, erkin ijod qilishga yordam beradi. Musiqa darsi ta'lim berishdan tashqari tarbiyaviy maqsad va vazifalarni ham o'z ichiga oladi. Ular o'quv materiallarining mazmuni bilan ham shuningdek, maktab o'quvchilari shaxsini tarbiyalash va kamol toptirishga qaravtilgan umumiy maqsadlar bilan ham belgilanadi, tarbiyaviy vazifalar shaxsning axloqiy, irodaviy intellektual, emotsional fazilatlarini shakllantirish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Dars o'quvchilarni tarbiyalashning uzluksiz jarayonidagi muayyan bir bosqich hisoblanadi.

Musiqa darsining o'ziga xos tomoni shundan iboratki, darsda musiqa ta'limi vazifalaridan tashqari, badiley ijodkorligini vazifalari ham qo'yiladi. Bu birinchi navbatda maktabda musiqadan ta'lim berishni faol shakli bo'lgan jamoa bo'lib qo'shiq aytishga taaluqlidir. CHuqur halq an'analariga ega bo'lgan jamoa bo'lib qo'shiq aytish faqat musiqa qobiliyatlarini emas, balki harakter sifatini dunyoqarashni, badiiy didini, fantaziyani, estetik tuyg'uni ham rivojlantiradi. Jamoa bo'lib qo'shiq aytish darsda olib boriladigan ishlarning xilma – xil shakllarni qo'shiq ijro etishni musiqa savodini,

muisaqli idrok qilishni, musiqa saboblrida chalishni, vokal ijodkorligini o'zida birlashtiradi. Musiqa asarining mazmunini tushunish tinglovchining umumiy madaniyatiga, shuningdek, uning maxsus – tayyorgarlik egnaligiga bog'liq bo'lib, maxsus tayyorgarlik o'z navbatida tinglovchi e'tiborning faollik darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Shu narsa yaxshi ma'lumki, musiqadan tayyorgarligi bo'lgan tinglovchilarning idroki bayroq bo'ladi. Musiqani tushinadigan o'quvchi badiiy ditdining yuksak darajasi bilan ajralib turadi, musiqa shaklining o'ziga xos tomonini, mazmunini, musiqani rivojlanish tarixini tushunish asosida tinglovchi sifatda katta tajribaga ega bo'lish, musiqaviy – ijodiy faoliyat sohasida rivojlangan ko'nikma va malakalarga ega bo'lish asosidagina musiqa asarini to'laqonli idrok qilish mumkin.

XULOSA

Shuni ham bilish zarurki, o'qituvchi o'z obro'yiga ega bo'lishi katta ahamiyatga ega darsga kiriladigan barcha sinflarda o'quvchilar o'z o'qituvchilariga tanqidiy ko'z bilan qaraydilar. ba'zi o'qituvchilarning dilimi va yaxshi sifatleri uchun hurmat qilsalar boshqalarning shu xususiyatleri bo'lmashganlari uchun hurmat qilmaydilar. Musiqa o'qituvchisi cholg'u asbobini jozibali chalsa, qo'shiqni yoqimli kuylasa, musiqa janrlari va kompozitorlar haqida hikoyalavri bolalarni maftun etsa, 45 daqiqalik darsda o'zining o'qituvchilik rolini qoyilmaqom qilib ijro etsa, har fandan vaziyatda bolalar bilan ijodiy va iijobiy munosabatlar o'rnatib, bolalar qalbiga yo'l topa olsa, bunday o'qituvchi bolalar mehri muyassar bo'ladi.

FOYDANALILGAN ADABIYOTLAR

1. Abralova M, Galiyeva D. Qo'shayev A. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent, G'. G'ulom nomidagi nashriyot – matbaa ijodiy uyi., 2008;
2. Avliyoqulov N. X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. Toshkent, 2001;
3. Begmatov S., D. Karimova 6 sinf. «Musiqa» darsliklari T., 2008
4. Hasanov A. «Musiqa va tarbiya», Toshkent., «O'qituvchi» ., 1993;
5. Ismailov Tohir Xushnodbek o'g'li; «Formation of student aesthetic competition by teaching the works of Russian classic composers in music culture classes»; «Молодой ученый» №17 (359), апрель 2021 г. <https://moluch.ru/archive/359/80355/>.
6. Ismailov, T. X. O. G. L. (2022). PI CHAYKOVSKIY “YIL FASLLARI” ASARINING MAZMUN-MOHİYATI BILAN TANISHISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(3), 1460-1475.
7. Karimova D. «Musiqiy pedagogik mahorat asoslari» T., TDPU., 2008
8. Mansurov A, Karimova D. «Musiqa» 5 – sinf uchun darslik. , Toshkent .;

9. T. Ismailov; "THE IMPORTANCE OF RUSSIAN CLASSICAL COMPOSERS IN CLASSES OF MUSIC CULTURE" "Экономика и социум" №1(80) 2021;
10. T. Kh. Ismailov; "Musical currents and the formation of Russian classical music" "Вестник магистратуры" 2021. №5 (116);
11. Shakhlo Khakimovna Kharatova "USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS" Science and Education ISSUE 3, March 2022;
12. Nishonova Z. T. «Bolalar psixik taraqqiyoti muammolari bo'yicha psixologik maslahatlar berish», Toshkent., 1997;